

GÈNERE, SEXE I LLENGUATGE INCLUSIU

JORDI PARRAMON I BLASCO

Es pot dir que totes les formes de discriminació social, generalment originades per algun temor o prejudici, es manifesten en el llenguatge emprat per la societat en conjunt, i que per això la recerca de la igualtat real i efectiva entre les persones implica també erradicar les expressions discriminatòries que es puguin trobar en el llenguatge.

En l'aspecte verbal, els prejudicis i les discriminacions socials es reflecteixen en els usos del llenguatge i actuen per mitjà de la semàntica i la fraseologia, de manera que per a eliminar-los cal actuar sobre el lèxic combatent les accepcions de les paraules i les frases on apareixen i fomentar alhora un llenguatge inclusiu, lliure d'expressions ofensives i vexatòries per a qualsevol grup humà.

Aquest procediment és molt simple i serveix per a quasi totes les formes de discriminació (racial, ètnica, religiosa, de classe, d'orientació sexual, de lateralitat, de capacitats físiques, psíquiques i sensorials, etc.), però no pas per a alguns aspectes de la discriminació per motiu de gènere (entès en el sentit d'assignació de rols socials segons el sexe de l'individu), en què es considera que la discriminació afecta l'estructura mateixa de la llengua des del moment en què aquesta posseeix una categoria gramatical anomenada «gènere».

Efectivament, mentre els altres tipus de discriminació verbal es donen en el pla semàntic, se suposa que la discriminació per sexes té lloc en el paradigma gramatical mateix des del moment en què existeixen dos gèneres anomenats «masculí» i «femení» i assimilats en l'imaginari dels par-

lants als sexes homònims de les persones. Tots els problemes per a trobar un llenguatge inclusiu pel qual ningú no se senti discriminat ni invisibilitzat provenen d'aquesta confusió.

Quan es va començar a parlar de l'existència de sexisme en el llenguatge es van començar a fer recomanacions per a evitar-lo, però, dissortadament, sovint les persones que es van encarregar d'aquesta tasca poques vegades tenien la preparació lingüística suficient per dur-la a terme. Això va fer que titllessin de discriminatori un fenomen com la concordança de gèneres en plural i hi volguessin posar remei mitjançant el desdoblament sistemàtic en masculí i en femení, i va provocar que a la llarga, en l'imaginari popular, s'identifiqués el llenguatge inclusiu sexista amb els dits desdoblements.

Tampoc no es pot dir, però, que els que protesten per aquests desdoblements estiguin més ben preparats en matèria lingüística, i sovint la seva crítica es redueix a uns quants comentaris sarcàstics sobre l'absurditat i el caràcter abusiu de molts desdoblements. Molt pocs s'han esforçat per distingir el gènere gramatical del sexe biològic i han tractat de fer entenedora aquesta distinció al comú dels parlants.

Com que les recomanacions per a evitar el sexisme en el llenguatge són una qüestió d'actualitat permanent i de tant en tant es fan presents amb més força en el debat social, sembla oportú fer un examen crític de les més recurrents començant pels desdoblements de gènere per veure fins a quin punt estan fonamentades i són viables.

Al final de l'exposició següent, que he procurat que fos al màxim d'objectiva possible, faré un petit resum dels temes tractats a fi de treure'n les conclusions pertinents.

1. EN QUÈ CONSISTEIX EL GÈNERE GRAMATICAL

S'anomena «gènere» la categoria gramatical que en algunes llengües dona lloc a la distribució dels substantius i altres parts de l'oració en un cert nombre de classes nominals en funció d'unes característiques comunes del significat i que, segons les llengües, es manifesta per mitjà de prefixos, desinències o relacions de concordança entre els elements d'un sintagma.

Les denominacions «masculí», «femení» i «neutre» amb què designem els gèneres en les llengües indoeuropees van ser establertes pels gramàtics romans, que van observar que, en llatí, el primer corresponia generalment a termes amb referents sexuats masculins (persones i animals), el segon a termes amb referents sexuats femenins i el tercer a termes sense referents sexuats. També van observar que hi havia termes amb referents no sexuats (inanimats) dels altres dos gèneres i que en alguns termes amb referents sexuats la distinció no es basava en el sexe (d'aquests termes en van dir «epicens»), però, dissortadament, amb aquestes denominacions van obrir la porta a la confusió posterior entre el gènere de les paraules i el sexe dels éssers animats.

Les llengües indoeuropees testimoniades tenen com a màxim tres gèneres, els mateixos del llatí, però la majoria els han reduït a dos i algunes (l'anglès n'és l'exemple paradigmàtic) han eliminat en la pràctica les distincions de gènere. El pas del llatí a les llengües romàniques va significar la pèrdua del neutre, que va ser absorbit de manera predominant pel masculí, llevat d'alguns neutres plurals que es van interpretar com femenins. Aquest doble procés es pot il·lustrar amb l'exemple següent:

gestum (n. s.) > *gest* (m. s.)

gesta (n. p.) > *gesta* (f. s.)

En les llengües romàniques queden vestigis del gènere neutre en alguns pronoms, com ara *això*, *allò*, *ho*, que, si s'escau, concorden amb adjectius en masculí (*allò meu*).

2. QUINES PARAULES TENEN GÈNERE

En català, com en la majoria de llengües indoeuropees, la concordança de gènere afecta només els elements del sintagma nominal, és a dir els substantius, els articles, els adjectius (qualificatius, participis verbals, demostratius, possessius, ordinals, quantitius...) i els pronoms.

Totes aquestes categories de paraules tenen gènere i nombre. Ara bé, el gènere dels substantius és arbitrari i no es pot deduir de la seva forma o estructura. En algunes llengües amb flexió de cas sí que hi ha desinències que indiquen gènere (és el cas dels neutres plurals acabats en -a, que acabem de veure), però no pas en català, en què els substantius poden presentar qualsevol terminació amb independència del gènere. Algunes vegades es pot deduir del seu significat, però només quan tenen un referent sexual i formen parella semàntica amb una paraula de l'altre gènere; així, *actor*, *cavall* i *pare* són masculins per oposició a *actriu*, *egua* i *mare*, que són femenins, però això no invalida el principi que per a la majoria dels substantius el gènere és arbitrari. Per tant, és la concordança amb els altres elements del sintagma nominal, especialment els articles, el que ens informa del gènere dels substantius.

Pel que fa als adjectius qualificatius i els participis, tots poden tenir gènere masculí o femení en concordança amb la resta del sintagma. El gènere dels adjectius es fa manifest en la desinència, que acostuma a ser zero per al masculí i -a per al femení (*calb/calba*, *discret/discreta*, *sorrenc/sorrenca*, *vermell/vermella*) amb les adequacions

morfològiques i gràfiques necessàries (*alat/alada, blau/blava, forçut/forçada, roí/roïna serè/serena*). Ara bé, hi ha adjectius d'una sola terminació, que no tenen flexió de gènere (amb desinència zero o idèntica per als dos gèneres: *breu, constant, escaiant, fàcil, gran, possible, principal, regular, rude, superior*), mentre que alguns (amb desinència -e per al masculí i -a per al femení) només fan la distinció en singular (*digne/digna - dignes, negre/negra - negres*) i uns pocs (acabats en -ç) només la fan en plural (*capaç - capaços/capaces, feliç - feliços/felices*). Quant als participis, els de present són d'una terminació, i els de pretèrit, de dues.

En definitiva, són els altres elements del sintagma nominal (sobretot els articles, però també els adjectius demostratius, possessius, ordinals i quantitatius i els pronoms respectius), que formen llistes tancades amb paradigmes complets de gènere i nombre (*el, la, els, les*, més les formes elidides i contractes per als articles), els que determinen de manera inapel·lable el gènere dels substantius.

3. COM ES FA LA CONCORDANÇA DE GÈNERE

Quant a la concordança, la regla principal és que tots els elements d'un sintagma nominal i els seus predicats han de coincidir en gènere i nombre. Així, en una oració com la següent:

Tots els deutes pendents seran condonats.

La concordança ens informa que el substantiu *deutes* és masculí, com *tots, els* i *condonats*, i plural, com la resta de mots de l'oració inclòs el verb. Però algú que cregui que aquest substantiu és femení (que és un error massa freqüent en català) farà la concordança de la manera següent:

* *Totes les deutes pendents seran condonades.*

Amb això observem que l'adjectiu *pendents* és d'una terminació i no informa sobre el gènere del substantiu que qualifica.

Aquest procediment s'aplica de manera simple quan el sintagma té un sol substantiu, però també hi ha sintagmes que coordinen dos subs-

tantius o més amb adjectius comuns. En aquest cas, si tots els substantius són del mateix gènere, sigui masculí o femení, no hi ha problema de concordança; en canvi, si són de gèneres diferents, la concordança s'ha de fer sempre en masculí, com veiem en aquests exemples:

Les lleis i els decrets urbanístics

Els municipis i les comarques catalans

Tant se val que en la jerarquia normativa les lleis tinguin més pes que els decrets i en l'organització territorial les comarques estiguin pel damunt dels municipis. Com que són substantius de gènere diferent, la forma masculina de l'adjectiu serveix per als dos termes perquè s'entén que, en català, el masculí és el gènere menys marcat semànticament.

En els exemples que hem posat tots els substantius porten article; tanmateix, en un estil menys formal es podria suprimir el segon article (*les lleis i decrets, els municipis i comarques*) perquè s'entén que, si el primer substantiu d'un sintagma coordinat és determinat mitjançant article, demostratiu, possessiu o quantificador, els altres també ho són de la mateixa manera. En aquest cas, sí que l'article o determinant ha de concordar amb el primer substantiu qualsevol que sigui el gènere dels altres.

4. LA SEMÀNTICA DEL GÈNERE

No hi ha acord sobre la manera amb què les llengües que tenen aquesta categoria gramatical han arribat a atribuir un gènere a cada substantiu, però sembla que en l'origen de la classificació es troben algunes oposicions binàries del tipus animat/inanimat, concret/abstracte, comptable/incomptable, mascle/femella, individu/grup, etc., sovint combinades les unes amb les altres. Tanmateix, l'evolució de la llengua fa que aquestes distincions primitives es perdin o es redueixin i els elements lèxics s'hagin de redistribuir d'una altra manera.

Això és el que s'observa en les llengües romàniques, en què, arran de la desaparició del neutre

del llatí i la pervivència de només dos gèneres, l'oposició animat/inanimat ha quedat desdibuixada a favor d'una oposició mascle/femella que, de fet, només és pertinent per als referents animats. Però, com que tots els substantius han de tenir gènere i aquest només pot ser masculí o femení, l'atribució d'aquest gènere en la llengua actual obeeix a causes etimològiques i morfològiques més que no semàntiques; així es demostra que la confusió que tenen molts parlants entre gènere gramatical i sexe biològic és fal·laç.

Com hem vist amb els adjectius, també hi ha molts substantius que, sobre el mateix radical, presenten dues terminacions amb diferenciació de gènere. En el cas dels substantius amb referent animat, aquesta doble terminació reflecteix el sexe del referent i, generalment, no afecta el significat del terme. Quan el referent és inanimat, però, sí que hi sol haver un canvi de significat o una especialització de matis. En aquests casos, la flexió de gènere funciona com un sufix de derivació qualsevol.

El canvi de gènere no sempre afecta el significat de la mateixa manera. En molts casos, implica un canvi en la grandària del referent, més petit per al masculí i més gran per al femení (*anell/anella, cistell/cistella, ganivet/ganiveta, plat/plata, vel/vela*). Lligats amb aquests, també hi ha parells que presenten un canvi qualitatiu, de discret per al masculí a continu per al femení (*fruit/fruïta, hort/horta, pas/passa, prat/prada, roc/roca*). En molts casos, però, la distinció és arbitrària (*full/fulla, mànec/mànega, mode/moda, regle/regla*). També dins aquest apartat podem esmentar el cas de la parella *cau/cava*, a la qual s'ha afegit un tercer terme de gènere masculí però amb desinència en -a per a designar un tipus de vi. A banda d'aquests, hi ha uns pocs substantius de dues terminacions, com ara *cigarret/cigarreta* o *rajol/rajola*, en què el masculí i el femení són sinònims absoluts i la preferència en l'ús es deu a factors dialectals o socials.

Entre els substantius d'una sola terminació també se'n troben alguns que tant poden tenir gènere masculí com femení. Generalment, es tracta

de termes polisèmics el significat dels quals depèn del gènere (*el canal / la canal, el llum / la llum, el son / la son, el terra / la terra*); no són gaires els que admeten tots dos gèneres amb independència del significat (*el mar / la mar, el vessant / la vessant*), i aleshores l'elecció sol dependre de factors dialectals o socials. Quant a *art*, és un terme de gènere comú (amb tendència a la masculinització) en singular i femení en plural, però quan significa «ormeigs de pesca» és sempre masculí.

Els substantius de dues terminacions amb referents animats són els únics en què el gènere expressa el sexe del referent sense que això, en principi, tingui conseqüències semàntiques. Morfològicament, són assimilables als adjectius de dues terminacions i els participis de pretèrit, ja que les desinències més comunes solen ser zero per al masculí i -a per al femení (*bidell/bidella, colom/coloma, daltònic/daltònica, expert/experta, gat/gata, obrer/obrero, pastor/pastora*), també amb les adequacions morfològiques i gràfiques necessàries (*amic/amiga, hereu/hereva, notari/notària, pelegrí/pelegrina*), o bé -e i alguna vegada -o per al masculí i -a per al femení (*alumne/alumna, gitano/gitana, sogre/sogra*). Cal dir que alguns adjectius d'una terminació, en substantivar-se, adopten la desinència -a per al femení (*dependent, geganta, oficial*), però no és un fenomen sistemàtic i la seva extensió es deu més aviat a factors socials.

Tanmateix, per als substantius són possibles altres desinències de gènere:

-Desinència -e per al masculí i -essa per al femení, com *alcalde/alcaldeessa, comte/comtessa, jutge/jutgessa* i *sastre/sastressa*. Presenta algunes variants morfològiques i gràfiques amb desinència zero per al masculí, com *abat/abadessa, baró/baronessa, duc/duquessa* i *sacerdot/sacerdotessa*. És l'alternança més productiva actualment, sobretot perquè permet evitar l'homofonia que es crea amb la vocal neutra. En aquest apartat cal fer constar el cas d'un parell de substantius amb dues formes per al femení, *mestre/mestra-mestressa* i *vampir/vampira-vampiressa*, en què cada un dels femenins

té significats diferents, i el de *déu/dea-deessa*, amb sinonímia absoluta.

–Desinència –d/tor per al masculí i –d/triu per al femení, com *actor/actriu* i *emperador/emperadriu*. És una desinència de femení arcaica i improductiva que tendeix a regularitzar-se en –d/tora (ambaixadriu > ambaixadora). També aquí cal esmentar un substantiu amb dues formes de femení, *director/directora-directriu*, la segona de les quals és de referent inanimat.

–Desinència –ot per al masculí i –a per al femení, com *bruixot/bruixa*, *didot/dida* i *guillot/guilla*. També s'hi pot incloure *perdigot/perdiu*. Es troba en alguns substantius en què el femení és el gènere dominant.

–Desinència zero per al masculí i –ina per al femení, com *gall/gallina*, *heroi/heroïna* i *rei/reina*, aquestes darreres amb ajustaments morfològics i gràfics.

Restava encara alguna alternança irregular o residual, com ara *príncep/princesa*, que s'explica pels canvis evolutius de la llengua. I finalment, cal recordar els al·lomorfes del sufix àton –leg per al masculí i –loga per al femení, que és una alternança típica del català (*astròleg/astròloga*, *cardiòleg/cardiòloga*, *geòleg/geòloga*, etc.).

Hi ha bastants substantius polisèmics de doble terminació que tenen alhora referents animats (quasi sempre de persona) i referents inanimats (ja siguin concrets o abstractes). Unes vegades el referent inanimat es troba en el masculí (*corredor/corredora*, *costurer/costurera*, *fat/fada*, *goig/goja*), sens perjudici que el masculí també tingui un referent animat. Més freqüent és el cas contrari, en què el referent inanimat és el femení (*caçador/caçadora*, *carter/cartera*, *constructor/constructora*, *músic/música*, *químic/química*, *sàtir/sàtira*, *soldat/soldada*, *tenor/tenora*), igualment sens perjudici que el femení tingui un referent animat. No són gaires els casos en què el substantiu té referents inanimats de tots dos gèneres, com *petrolier/petroliera*, que, a més dels referents de persona, en masculí designa un tipus de nau i, en femení, una indústria.

Amb referents animats són abundants els substantius d'una terminació per als dos gèneres. La majoria acaben amb una –a que correspon a sufixos d'activitat o professió, però no és l'única terminació possible (*cantaire*, *cibernauta*, *ciclista*, *comptable*, *cònsol*, *espia*, *gimnasta*, *indígena*, *màrtir*, *mèdium*, *nòmada*, *pària*, *pilot*, *portaveu*, *terapeuta*, *turista*). El sufix –ista és especialment productiu.

Entre els substantius d'una terminació també n'hi ha alguns de polisèmics que tant poden tenir referents animats com inanimats. Generalment, al referent inanimat li correspon el gènere femení, mentre que l'animat és de gènere comú (*un estafeta / una estafeta*, *el guàrdia / la guàrdia*, *el paleta / la paleta*, *el policia / la policia*), però en alguns casos és a la inversa (*el cap / la cap*, *el model / la model*).

Amb referents sexuats, la distinció també es pot evidenciar en el lèxic emprant un radical diferent per a cada sexe. Aquest és un procediment habitual en les llengües indoeuropees per a referir-se, sobretot, als animals de cria i les relacions de parentiu i és en aquests camps semàntics que ha perdurat en català, però també hi ha oposicions d'origen social i cultural (*ase/somera*, *bou/vaca*, *cavaller/dama*, *gai/lesbiana*, *gendre/nora*, *home/dona*, *marit/muller*, *mascle/femella*, *oncle/tia*, *pare/mare*). Cal recordar que *oncle* és substituït per *tio* en llenguatge col·loquial, convertint així l'antiga oposició lèxica en una oposició morfològica.

Molts substantius amb referents animats tenen un gènere invariable que, en aquest cas, és independent del sexe: són els que s'anomenen «epicens». La majoria corresponen a animals salvatges o a situacions en què el sexe de l'individu no es considera rellevant. El gènere dels epicens, doncs, tant pot ser masculí (*animal*, *bebè*, *cadàver*, *cadell*, *coala*, *embrió*, *escarabat*, *falcó*, *fetus*, *infant*, *rossinyol*, *tauró*) com femení (*balena*, *bèstia*, *criatura*, *lluerna*, *mascota*, *mòmia*, *oreneta*, *persona*, *víctima*, *zebra*). Per a expressar el sexe dels animals epicens, si s'escau, es pot afegir «mascle» o «femella» a la denominació, especialment quan hi ha disparitat entre el gènere

del substantiu i el sexe de l'individu (*una daina mascle, un gavià femella*).

Resten encara algunes substantius d'un sol gènere que, malgrat que corresponen a referents sexuats, per causes biològiques o socials no tenen correspondència en l'altre gènere o aquesta correspondència no és clara perquè són termes afectats de sinonímia. Aquí cal incloure la majoria d'éssers fabulosos mancats de parella. També se'n troben tant en masculí (*ciclop, dandi, elf, eunuc, follet, gigoló, lacai, papu, semental*) com en femení (*amazona, bagassa, harpia, meretriu, musa, nimfa, nodrissa, partera, sílfide*).

També cal retreure la falta de simetria que s'observa en alguns substantius de dues terminacions, com *caixer/caixera, governant/governanta* o *secretari/secretària*, en què el referent del femení pot tenir una categoria social o professional inferior a la del masculí. Això s'ha presentat, amb bon fonament, com una prova de sexisme lingüístic, però aquest sexisme no és de llengua, sinó de parla; no afecta les estructures gramaticals, sinó l'ús d'unes paraules concretes i, per tant, s'ha de combatre des de fora de la gramàtica igualant la consideració social dels referents.

5. EL MASCULÍ COM A GENÈRIC

Ja hem vist, en parlar dels adjectius, que quan hi ha diversos substantius de gènere diferent amb un adjectiu comú la concordança del sintagma s'ha de fer en masculí, i hem explicat aquest fenomen pel fet que en català el masculí és menys marcat semànticament que el femení i, en cas d'ambivalència, actua com a genèric.

Una altra manifestació del mateix fenomen seria que per a designar un col·lectiu de referents animats els elements del qual no es tracten de manera individualitzada, com ara *els ciutadans, els empresaris, els europeus, els treballadors*, etc., s'usa el masculí plural. En aquests enunciat no es considera rellevant el sexe dels individus, sinó

la seva condició de ciutadà, empresari, europeu o treballador.

Tanmateix, l'ús del masculí genèric ha estat criticat com una mostra de sexisme lingüístic que, ara sí, es fonamentaria directament en les estructures gramaticals de la llengua, perquè expressa una asimetria entre la semàntica d'un enunciat en gènere masculí i el mateix enunciat en gènere femení. Efectivament, només cal posar en femení els exemples anteriors, *les ciutadanes, les empresàries, les europees i les treballadores*, per veure que es refereixen forçosament a individus de sexe femení.

És amb aquest argument que els manuals per a evitar el sexisme en el llenguatge han volgut negar el valor genèric del masculí i han pretès que els enunciat en masculí es refereixen a individus de sexe masculí, no pas a conceptes asexuals, i els han denunciat com a sexistes perquè atribueixen a la masculinitat un valor de referent universal i, a més, en no esmentar-les en el missatge, fan que les dones no siguin visibles per al receptor; per tant, contribueixen a discriminar-les.

Una solució que proposen els manuals esmentats i que gaudeix d'una especial difusió és desdoblant sistemàticament els enunciat en els dos gèneres i dir *els ciutadans i les ciutadanes, els empresaris i les empresàries, els europeus i les europees, els treballadors i les treballadores*, etc. (sense que el masculí hagi d'anar necessàriament abans del femení). Una altra és emprar col·lectius abstractes que remetin al mateix concepte (*la ciutadania, l'empresariat, la població europea, les persones treballadores o el personal laboral*, etc.), fins i tot creant neologismes si manquen els termes adequats.

Tanmateix, aquestes solucions no deixen de plantejar nous problemes. Els desdoblements, sobretot, adoptats per alguns sectors del feminisme que els han volgut presentar com la panacea contra el sexisme en el llenguatge, han estat criticats perquè en la pràctica resulten carregosos i reiteratius, fan molt feixuga la lectura i la comprensió dels textos i, en definitiva, s'oposen al principi d'economia en el llenguatge. Aquests inconvenients són

especialment greus en el cas de textos jurídics, en què la claredat i la concisió són indispensables per a la bona interpretació de la norma.

També s'ha comprovat que els desdoblaments, pel damunt de l'objectiu inicial de fer visibles les dones, més aviat el que aconseguen és segregar-les, ja que les presenten com una subespècie del conjunt que abans era comprès en el masculí genèric; d'aquesta manera tant els homes com les dones, vinculat cada grup a un sol gènere gramatical, es fan visibles en l'imaginari com dues entitats separades. Igualment el masculí genèric, que abans era entès així per tots els parlants, corre el perill de ser interpretat en sentit específic i exclouent pels parlants més joves. És el cas de les escoles on s'usa sistemàticament *nens i nenes* per a referir-se als alumnes, que quan algú parla només de *nens* les nenes no se senten al·ludides.

Es pot dir que el principal inconvenient d'usar el masculí com a genèric és que crea ambigüitat. Efectivament, en una frase com ara:

Els advocats han negociat amb els fiscals les penes dels imputats.

En absència de context, no sabem si entre els advocats, els fiscals o els imputats hi ha alguna dona. L'únic que es pot assegurar és que almenys en cada grup hi ha un home, i això sí que constitueix un cas d'ocultació en la pràctica, ja que es necessiten més dades per a determinar si els masculins són genèrics o no. Tanmateix, en el llenguatge normatiu, que té efectes universals, s'entén que el masculí inclou sempre el femení llevat que s'indiqui expressament el contrari. Així, en aquesta frase:

Els alcaldes dels municipis de l'Àrea Metropolitana són membres nats del Consell Metropolità.

Ningú no entendreà que les alcaldesses, si n'hi ha, resten excloses del consell o no en són membres nats, malgrat que la norma no les faci explícites. Precisament si hi ha un àmbit en què el masculí genèric ha de ser sistemàtic i inequívoc és el llenguatge normatiu.

Els desdoblaments, d'altra banda, tampoc no estan exempts d'ambigüitat. Recordem que

hi ha substantius de dues terminacions que són polisèmics i la desinència de gènere serveix en molts casos per a distingir els referents animats dels inanimats. Així, *els farmacèutics i les farmacèutiques* es pot referir als professionals i les indústries d'aquest sector; igualment, *els gramàtics i les gramàtiques* pot significar els especialistes i els tractats d'aquesta matèria. Cal conèixer el context per a atribuir un significat precís a cada terme.

En tot cas, atès que el femení és el gènere marcat cal evitar l'ús de plurals femenins per a designar professions o activitats majoritàriament feminitzades (*les assistentes, les bibliotecàries, les costureres, les hostesses, les llevadores...*), especialment si es coordinen amb plurals masculins (*els caps i les secretàries, els metges i les infermeres...*), perquè aquesta pràctica reflecteix un sexisme social més que lingüístic que, justament pel fet de visibilitzar-les, suggereix que hi ha unes activitats i professions reservades a les dones i, per tant, evidencia una forma de discriminació. A més, en emprar exclusivament el femení per a uns substantius i el masculí per a uns altres, es difumina el valor genèric del masculí.

Fins ara hem fet referència al masculí genèric en les denominacions aplicables a un col·lectiu format aleatòriament per homes i dones, i per això tots els exemples adduïts són en plural. Però el masculí genèric també es pot trobar en singular quan l'oració planteja una situació hipotètica i, per tant, el sintagma nominal no es refereix a cap individu concret. De nou, aquesta és una característica essencial del llenguatge normatiu.

Si es fa el desdoblament, els substantius singulars s'han d'unir amb una conjunció disjuntiva i poden portar article determinat o indeterminat; però si és determinat només es posa davant el primer, que generalment és el que presenta la forma masculina. Així cal dir *el conseller o consellera, però un delegat o (una) delegada*. Amb la repetició de l'article determinat es podria interpretar que en el càrrec o la funció que es designa hi ha un individu de cada sexe quan de fet són unipersonals, cosa que

no succeeix amb l'article indeterminat. Tanmateix, amb els substantius d'una terminació és obligada la repetició de l'article determinat (*el gerent o la gerent, el portaveu o la portaveu...*). Aquest és el principal inconvenient que presenta el desdoblament de substantius singulars.

Una prova que el masculí funciona com a gènere no marcat també en singular es troba en algunes expressions força habituals en llenguatge estàndard i col·loquial, com ara *anar al metge* o *anar al notari*, en què s'empra el masculí quan no se sap qui és la persona que exerceix aquestes funcions (masculí genèric) o quan se sap positivament que és un home (específic), i el femení es reserva per al cas en què se sap positivament que és una dona. El context en què es diuen aquestes expressions indica si el masculí és genèric o específic, i d'aquesta manera no cal recórrer al desdoblament del substantiu.

6. ALTRES RECURSOS DEL LLenguATGE INCLUSIU

Més amunt ens hem referit a la possibilitat d'emprar substantius abstractes que es refereixen al mateix col·lectiu designat per un substantiu plural, i dir la ciutadania per a significar *els ciutadans i les ciutadanes*, o l'empresariat per *els empresaris i les empresàries*. Amb aquest propòsit s'han creat o ampliat semànticament alguns substantius formats principalment amb el sufix *-at*, com ara *alumnat, electorat, funcionariat, professorat, proletariat* o *voluntariat*, i amb el sufix *-ia*, com *advocacia, assessoria, fiscalia, procuradoria* o *tutoria*. També són possibles altres terminacions (*adolescència, clientela, interinatge, judicatura, representació...*), tot i que alguns substantius així construïts més aviat fan referència a càrrecs o places individuals (*alcaldia, direcció, gerència, presidència...*).

El problema principal que presenta la majoria de substantius abstractes proposats com a col·lectius és la polisèmia; per exemple, *ciutadania* significa també «condició de ciutadà», que era el

seu significat originari. Molts d'aquests substantius fan referència a una condició personal, una funció, un període de mandat, una organització administrativa i fins i tot un indret físic. En aquestes condicions, és necessari conèixer molt bé el context de la frase per distingir entre els diferents significats del terme.

Un altre problema dels substantius abstractes referits a un col·lectiu és que no sempre una col·lectivitat es pot considerar equivalent a la suma d'individus que la formen i, per tant, cal anar amb molta precaució a l'hora d'emprar un d'aquests substantius en substitució d'un plural genèric. Efectivament, des d'una perspectiva jurídica seria un abús de llenguatge atribuir a tota la col·lectivitat el conjunt de drets, deures, funcions i responsabilitats que correspon a cadascun dels individus que la formen. Així, no es pot esmentar el professorat com a subjecte dels drets i deures que corresponen als professors, i tampoc les potestats d'un jutge no les exerceix el jutjat o la judicatura en conjunt. En aquests casos és imprescindible recórrer a la denominació individual del subjecte, tant en plural com en singular.

Un altre recurs que es recomana per a evitar el sexisme en el llenguatge és l'ús de termes epicens, amb els quals es poden designar els individus de manera individual o col·lectiva sense cap marca de sexe. La paraula ideal per a aquest propòsit és *persona*, ja que és un terme no especialitzat però definit jurídicament que, en la pràctica, té com a referent qualsevol ésser humà, i això permet que es pugui usar en contextos de tota mena i en tots els registres de llenguatge. D'aquesta manera, es recomana, en comptes d'*els mediadors* i *el recurrent*, dir *les persones mediadores* i *la persona recurrent*, convertint el substantiu en un adjectiu referit a *persona*, o bé *les persones que exerceixen la mediació* i *la persona que interposa recurs*, desplegant una oració de relatiu.

Aquest recurs, tot i que és útil, també presenta alguns inconvenients. El principal és que obliga a usar un sintagma nominal, o fins i tot una oració subordinada, per a expressar un concepte que

s'entendria perfectament amb una sola paraula i, per tant, va contra l'economia del llenguatge. Un altre inconvenient és que hi ha substantius, com ara *interessat* o *treballador*, que, usats en funció d'adjectius al costat del substantiu *persona*, es converteixen en una marca de caràcter. Evidentment, hi ha una diferència de matís entre *els interessats* i *les persones interessades*, o *els treballadors* i *les persones treballadores*.

També cal observar que, un cop acceptat el terme *persona* com a recurs per a evitar expressions sexistes, s'ha tendit a abusar-ne fins al punt d'emprar-lo en sintagmes en què no hi ha cap marca de gènere (*centre d'atenció a persones drogo-dependents*) o contenen un altre terme epicè, com ara *persones infants* o *persones víctimes*. Sembla que, una vegada que s'ha començat a emprar el terme *persona* per a evitar tota referència al sexe en substantius de dues terminacions, hi ha hagut una certa reticència a ometre'l al davant de substantius epicens perquè es podria interpretar com una discriminació.

CONCLUSIONS

Hem vist que en català la flexió[†] nominal té dos gèneres, que s'anomenen «masculí» i «femení». D'aquests, el femení és el gènere fort i més marcat semànticament mentre que el masculí és el gènere feble i menys marcat; per tant, el masculí és el gènere que s'aplica per defecte per a les concordances dels sintagmes nominals en què hi ha substantius de tots dos gèneres. Per això mateix, s'entén que en els substantius de dues terminacions amb referents animats el masculí cobreix semànticament tots els individus sense distinció de sexe, fenomen que es coneix amb el nom de «masculí genèric».

També hem dit que el masculí genèric ha estat blasmat per alguns sectors socials que el consideren una mostra de sexisme lingüístic perquè, en no fer esment de les dones en la parla, sem-

bla que les deixi en un segon pla de la realitat i les faci invisibles a efectes socials. Per posar-hi remei, els manuals per a evitar el sexisme en el llenguatge van proposar que els substantius masculins anessin sempre acompanyats del femení corresponent. Aquesta proposta, malgrat les dificultats que comporta aplicar-la sistemàticament i el perill d'abusar-ne i banalitzar-la, ha esdevingut tan popular que s'ha convertit en paradigma del llenguatge inclusiu.

Tanmateix, el lloc on ha de tenir efecte la desitjada visibilitat de la dona no és la virtualitat lingüística, sinó la realitat social, especialment en els sectors on no està suficientment representada, i no és pas amb artificis lingüístics, sinó amb mesures polítiques efectives, com es pot modificar aquesta situació. Com a màxim, el que aconseguixen els desdoblaments de substantius és crear una il·lusió per màgia simpàtica, com si, pel fet de donar visibilitat a les dones en la parla, aquestes s'haguessin de fer visibles també en la realitat. Ben al contrari, és la progressiva presència de dones en llocs públics i de responsabilitat el que farà que, cada vegada més, es percebin també en la virtualitat de la llengua sense necessitat que el discurs les esmenti explícitament. Aleshores, no caldrà discutir la condició genèrica i no marcada del masculí.

D'altra banda, els principis de claredat, simplicitat, neutralitat i concisió, que han de regir en el llenguatge administratiu i jurídic, fan encara més recomanable de recórrer al masculí genèric per a qualsevol referència feta en plural a un col·lectiu que es considera compost per persones d'ambdós sexes, i evitar els desdoblaments de gènere del mateix substantiu, llevat que en el text s'especifiqui expressament el contrari o es pugui deduir inequívocament del context. En tot cas, les formes dobles són admissibles si es vol precisar o remarcar la referència simultània a dones i homes dins del text. Per exemple, es pot recórrer als desdoblaments com a vocatiu en les al·locucions orals (*amics i amigues, ciutadans i ciutadanes, senyores*

i senyors...) perquè aquest és un recurs tradicional en l'oratòria.

Pel que fa al singular, també és recomanable l'ús del masculí genèric en les referències fetes en abstracte a professions, oficis, càrrecs o funcions que poden ser exercits per qualsevol persona amb independència del sexe. Això no obstant, quan un text fa referència a una persona determinada o a un grup de persones del mateix sexe s'ha d'emprar el gènere que li correspon.

Com a principal alternativa al masculí genèric sense haver de recórrer als desdoblaments, els manuals per a evitar el llenguatge sexista recomanen els substantius col·lectius i els epicens, juntament amb les expressions impersonals. Ja hem esmentat els inconvenients que presenten aquests recursos, que, malgrat tot, són útils si s'apliquen amb mesura i amb ple coneixement del que signifiquen.

En definitiva, cal recordar que les recomanacions dels manuals d'estil i de redacció no es poden aplicar d'una manera mecànica, sense considerar aspectes essencials en la comunicació com ara el tipus de missatge que es vol transmetre i el públic al qual s'adreça. Estem d'acord que evitar un llenguatge sexista o androcèntric és una qüestió social, però cal tenir en compte que els elements per portar-ho a terme són de tipus lingüístic. Per tant, a l'hora d'usar una llengua igualitària i lliure d'expressions sexistes i discriminatòries, és important la intervenció de tècnics i assessors lingüístics que garanteixin que les solucions aplicades són correctes des del punt de vista gramatical.

BIBLIOGRAFIA

- Acord sobre l'ús no sexista de la llengua* [en línia]. Barcelona: Grup d'Estudi de Llengües Amençades (GELA); Universitat de Barcelona; Generalitat de Catalunya; Serveis d'Assessorament Lingüístic del Parlament de Catalunya, 7-10-2010.
- <<https://www.parlament.cat/document/intra-de/6239>> [consulta: 27-5-2019].
- BIBILONI, Gabriel. «Llengua, gènere i sexe. (I). Introducció». *Diari de Balears: Suplement de Cultura: Amb bones paraules*. Palma (21-3-2009).
- «Llengua, gènere i sexe. (II). El gènere no marcat». *Diari de Balears: Suplement de Cultura: Amb bones paraules*. Palma (28-3-2009).
- «Llengua, gènere i sexe. (III). Falla la llengua o la gramàtica?». *Diari de Balears: Suplement de Cultura: Amb bones paraules*. Palma (4-4-2009).
- «Llengua, gènere i sexe. (IV). Tots i totes». *Diari de Balears: Suplement de Cultura: Amb bones paraules*. Palma (11-4-2009).
- «Llengua, gènere i sexe. (V). Els simpàtics i la simpatia». *Diari de Balears: Suplement de Cultura: Amb bones paraules*. Palma (18-4-2009).
- «Llengua, gènere i sexe. (i VI). Massa persones». *Diari de Balears: Suplement de Cultura: Amb bones paraules*. Palma (25-4-2009).
- BOSQUE, Ignacio. *Sexismo lingüístico y visibilidad de la mujer*. En: *Boletín de información lingüística de la RAE (BILRAE)*. Madrid: Real Academia Española (març 2012).
- <http://www.rae.es/sites/default/files/Sexismo_linguistico_y_visibilidad_de_la_mujer_0.pdf> [consulta: 27-5-2019].
- CABRÉ CASTELLVÍ, M. Teresa. «El Diccionari de la llengua catalana i l'ús no sexista del llenguatge». *Revista del Col·legi*, 1998, núm. 103, p. 39-40.
- Comissió Interuniversitària de Llenguatge Administratiu i Jurídic (CILAJ). *Confonem gènere i sexe? El sexisme en el llenguatge: delimitació del fenomen*. <http://www.ub.edu/sl/cilaj/actes/VJornada/3_Taula_rodon.pdf> [consulta: 27-5-2019].
- GARCÍA MESEGUER, Álvaro. *¿Es sexista la lengua española? Una investigación sobre el género gramatical*. Paidós. Barcelona, 1994.
- Grup d'Estudi de Llengües Amençades (GELA): *Visibilitzar o marcar? Repensar el gènere en la llengua catalana*

<<http://www.gela.cat/Resum.html>> [consulta: 27-5-2019].

JUNCADELLA, Marta; GRAU, Anna (coord.).

Ús no sexista de la llengua en: Criteris de la Universitat de Barcelona (CUB) [en línia]. 3a ed. Barcelona: Serveis Lingüístics de la Universitat de Barcelona, juliol de 2017.

<<http://www.ub.edu/cub/criteri.php?id=2510>> [consulta: 27-5-2019]

JUNYENT, M. Carme. «Curs de lingüística per a feministes» En: *Vilaweb*, [en línia] Barcelona (21-9-2016)

<<https://www.vilaweb.cat/noticies/curs-de-linguistica-per-a-feministes/>> [consulta: 27-5-2019].

—«Els límits de la incompetència». En: *Vilaweb* [en línia] Barcelona (28-2-2016).

<<https://www.vilaweb.cat/noticies/els-limites-de-la-incompetencia/>> [consulta: 27-5-2019].

—«Que s'acabi aquesta comèdia de desdoblar en masculí i femení». En: *Vilaweb* [en línia]. Barcelona (3-4-2014).

<<http://www.vilaweb.cat/noticia/4153027/20131031/carme-junyent-sacabi-comedia-desdoblar-masculi-femeni.html>> [consulta: 27-5-2019].

—«Petita història d'un malentès: el desdoblament de gènere». *Revista d'Igualada*. Anoia. Núm. 45 (desembre 2013), p. 41-49.

—«El gènere: breu història d'un document». *Revista d'Igualada*. Anoia. Núm. 36 (desembre 2010), p. 57-58.

—«Contra la dictadura lingüística». *Avui: Cultura*. Barcelona (23-5-2009).

—«Per què en diem gènere quan volem dir sexe?». *Revista d'Igualada*. Anoia. Núm. 23 (setembre 2006), p. 19-25.

MURTRA, Pilar. «Acord sobre l'ús no sexista de la llengua»: un pas endavant». *Llengua i Ús. Revista Tècnica de Política Lingüística* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Departament de Cultura. Núm. 50 (2011), p. 40-47.

<http://llengua.gencat.cat/ca/serveis/informacio_i_difusio/publicacions_en_linia/llengua_i_us> [consulta: 27-5-2019].

PAYÀ, Marta. «“Les persones estem preocupats i preocupades” (!) Criteris per a un ús no sexista del llenguatge en els textos del Parlament de Catalunya». En: *Confonem gènere i sexe? Llenguatge no sexista: fenomen, límit i aplicació* [en línia]. V Jornada de la Comissió Interuniversitària de Llenguatge Administratiu i Jurídic (CILAJ). Universitat de Barcelona, 15-4-2005. Barcelona: Universitat de Barcelona. Serveis Lingüístics, 2007.

<http://www.ub.edu/sl/cilaj/actes/VJornada/6_Paya.pdf> [consulta: 27 maig 2019].

SANJAUME, Margarida. «Balanç de l'Acord sobre l'ús no sexista de la llengua: anàlisi de textos parlamentaris». Jornada «Balanç del document “Acord sobre l'ús no sexista de la llengua”», 6-11-2013, Universitat de Barcelona. <http://www.gela.cat/lib/exe/fetch.php?id=nous_textos_genere&cache=cache&media=balanc_acord_parlament.pdf>

—«Usos igualitaris del llenguatge en les lleis: Parlament de Catalunya, 1980-2010». En M. Carme Junyent (ed.), *Visibilitzar o marcar*. (1a ed., p. 81-96). Barcelona: Empúries, 2013.

JORDI PARRAMON I BLASCO (Barcelona, 1956), és doctor en Filologia per la Universitat de Barcelona. Assessor lingüístic del Parlament de Catalunya. Autor de diversos poemaris, obres d'assaig i articles sobre filologia. Traductor d'assaig i poesia.